

Föld- és területrendezés 7.

Agrárgazdaságunk helyzete és a fejlesztés lehetőségei

Prof. Emer. Dr. Szabó, Gyula

Föld- és területrendezés 7.: Agrárgazdaságunk helyzete és a fejlesztés lehetőségei

Prof. Emer. Dr. Szabó, Gyula

Lektor: Dr. Máthay, Csaba

Ez a modul a TÁMOP - 4.1.2-08/1/A-2009-0027 „Tananyagfejlesztéssel a GEO-ért” projekt keretében készült. A projektet az Európai Unió és a Magyar Állam 44 706 488 Ft összegben támogatta.

v 1.0

Publication date 2010

Szerzői jog © 2010 Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar

Kivonat

A modul, fejezet az azt követőkkel együtt (8-15. sz.) a mezőgazdasági területek komplex szemléletű, mindenre kiterjedő, rendezéssel összefüggő diszciplínák leírására, illetve megtanítására vállalkozik.

Jelen szellemi terméket a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény védi. Egészének vagy részeinek másolása, felhasználás kizárólag a szerző írásos engedélyével lehetséges.

Tartalom

7. Agrárgazdaságunk helyzete és a fejlesztés lehetőségei	1
1. 7.1 Bevezetés	1
2. 7.2 Fejlődési szakaszok, jellemzők	1
3. 7.3 Az agrárgazdaság XXI. századi fontosabb értékmérői	7
4. 7.4 Agrártermelés-tudomány és területrendezés	10
4.1. 7.4.1 Előzmények, eredmények, tanulságok, üzenetek	11
4.2. 7.4.2 Agrármodernizáció és támogatottság	15
4.3. 7.4.3 Az európai agrármodellről	19
5. 7.5 Összefoglalás	21
6. 7.6 Tárgymutató, fogalomtár	22

A táblázatok listája

7-1: Az agrárgazdaság külkereskedelmi forgalmának alakulása.	2
7-2: A földhasználat jogcímei és szektorok szerinti megoszlása.	6

7. fejezet - Agrárgazdaságunk helyzete és a fejlesztés lehetőségei

1. 7.1 Bevezetés

A modul, fejezet az azt követőkkel együtt (8-15. sz.) a mezőgazdasági területek komplex szemléletű, mindenre kiterjedő, rendezéssel összefüggő diszciplínák leírására, illetve megtanítására vállalkozik.

A fejezetből Ön megismerheti:

- A mezőgazdasági területek komplex rendezésének fogalmát, célját és szakterületi összefüggéseit;
- A termeléssel és tudománnyal való kapcsolatát;
- Az agrárfejlődés előzményeit, eredményeit és a mának is szóló üzeneteket;
- Az agrármodernizáció múltbeli és jövőbeli összefüggéseit;
- A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) célprogramjait;
- Az európai agrármodell minden országra érvényes dimenzióit.

A fejezet anyagának elsajátítása után Ön képes lesz:

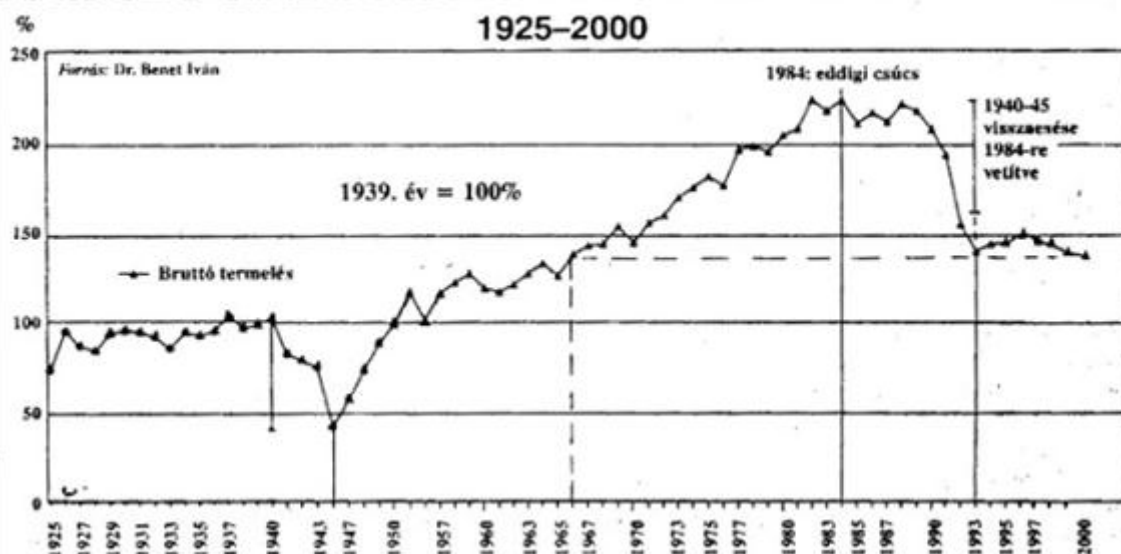
- A mezőgazdasági területek rendezésének komplex szemléletű ismertetésére és művelésére;
- A feladatokat értő közreműködőként résztvenni egyes szakterületi koncepciók kimunkálásában;
- Résztvállalni az agrármodernizáció hosszútávú feladatainak végrehajtásában és az európai agrármodell adaptálásában.

2. 7.2 Fejlődési szakaszok, jellemzők

A fejezet szakirodalom alapján mutatja be a magyar mezőgazdaság bruttó termelésének változását 1925–2000 közötti években (7-1. ábra).

Ismeretes, hogy a magyar mezőgazdaság **1965 és 1985 között** aranykorát élte, **a bruttó termelés növekedésének mértéke évente meghaladta a négy százalékot.** (Világbanki statisztika szerint ezen a téren csak Hollandia előzött meg bennünket, de egy főre vetítve a hollandokat is megelőztük).

A MEZŐGAZDASÁG BRUTTÓ TERMELÉSE

7-1. ábra: A mezőgazdaság bruttó termelése (1925-2000)

A statisztikai adatok igazolják, hogy a rendszerváltás utáni politika tevékenységének hatása súlyosabb volt mint a II. Világháborúé. 1989–1995 között a csökkenés meghaladta az 1940–1945 közötti visszaesés mértékét!

Elemzők megállapították, hogy 1984-ben a magyar mezőgazdaság hatékonyabb volt, mint a nyugati farmgazdaság. Csaknem mindent olcsóbban termeltünk.

Az 1984–89 közötti stagnálás, illetve visszaesés oka:

1. A rezsim válsága miatt újra nyílt az agráröllő, az ipar élte fel az erőforrásokat;
2. A világpiacon nyomott árai, a „Nyugat” túldotált termékekkel látta el a világot.

Előzőek ellenére a termelés nem zuhant nagyon vissza, az üzemek felétek mindent, ellehetetlenültek, a csőd szélére kerültek, de még mindig olcsóbban termeltek mint a nyugati farmerek.

A **rendszerváltás utáni állapotokat** szemlélteti a már hivatkozott ábra (7-1. ábra) leszálló ága. Nem következett be az igazi piaci verseny, a tulajdonosi kötődés nem hozott eredményt. 1993-tól 1996-ig a „görbe” szerény emelkedést mutat, utána esett a színvonal; 2000-ben ismét 1966-os szinten volt a bruttó termelés mértéke.

Az utóbbi tíz esztendőben kb. ezer milliárd forintnyi forrást vontak ki a honi mezőgazdaságból! *Eredmény:* 25 éves kombájnnokkal dolgoznak, s a gépek 60 %-a a nullára amortizálódott, 12 % a 3 évnél fiatalabb eszközök aránya (Németh I., 2001., fórumelőadás).

Az export-import arány folyamatosan romlott. 1990-es 2,88 milliárd dollárról (MD) 2000-re visszaesett 2,14 MD szintre. 1996 óta a kivétel csökkenő tendenciát mutat. 2000-ben 2,35 MD bevételt remélhettünk az agrártermékek exportjából, 1,1 MD behozatal mellett. A szaldó már csak 1,2 MD. Hatékony agrárpolitikai beavatkozások nélkül a csatlakozás idejére EU relációban az aktívum tovább romlását lehetett akkor prognosztizálni.

7-1: Az agrárgazdaság külkereskedelmi forgalmának alakulása. táblázat -

Év	Export	Import	Szaldó	Export-import
	(milliárd USD)			arány
1990	2,600	0,750	1,850	2,88

Agrárgazdaságunk helyzete és a
fejlesztés lehetőségei

1996	2,746	0,940	1,806	2,92
1997	2,854	1,086	1,768	2,63
1998	2,774	1,201	1,573	2,31
1999	2,300	1,000	1,300	2,30
2000*	2,350	1,100	1,250	2,14

Forrás: AKI. * Az I-X. havi forgalom alapján becült adatok.

A Magyar Agrárkamara adatai szerint az élelmiszer- és nyersanyag kivitelben 2002-ben az év első 11 hónapjában, az erős forint miatt, 70 MD forint veszteség keletkezett. A magyar agrárkivitel ugyanarra az időintervallumra vonatkoztatva 2001-ben 2,441-, 2002-ben 2,514 MD dollárban realizálódott. (mmg, 2003/7. sz.) Ismeretes, hogy a KGST megszűnése után a kelet- és közép-európai piacainak zömét elvesztették, vásárlóerő csökkenés miatt szűkült, (különösen hús- és tejtermékek fogyasztásában) a belső piaci kereslet.

A folytatásról csak becült adataink vannak: Az agrárexport 2008-ban elérte az 5,8 milliárd eurót, míg 2009-ben feltehetőleg 5,1 milliárd eurót lehetett realizálni a kivitelből. Az import erre a két évre vonatkoztatva 3,9 milliárd euróról 3,4 milliárd euróra esett vissza. Előzőek szerint az agrár-külkereskedelem egyenlege 1,9 milliárd illetve 1,4 milliárd euró volt.

Az élelmiszeripar jövedelmezősége az előzőeknél rosszabb volt: 2004-ben az adózás előtti nyereség 70 milliárd forint-, 2007-ban már csak 20 milliárd-, 2008-ban már mínusz 7 milliárd, 2009-ban mínusz 10 milliárd forint volt. Megállapítható, hogy az agrárium legfontosabb piaca romló eredményekkel küzd, lejtmenetben van (mmg., 2010/9. szám).

Előrehozott kifizetések miatt az agrártámogatások hazai és uniós összege együttesen mintegy 200 milliárd forinttal emelkedett, 613 milliárd forint volt. (A negatív következmények majd később jelentkeznek!)

A tantárgynak nem feladata a hibák, okok részletes feltárása. Tényként azonban megállapítható, hogy a politika egyaránt sújtott magánvállalkozót, szervezetet és állami gazdaságot. **Úgy tűnik, a rossz politika ismét legyőzte a racionalitást!** A „történelmi igazságtétel” se sikerült. Tudjuk, a termőföld 60 %-a a „kárptlász-földosztásban” olyanok kezébe került, akiknek semmi köze a mezőgazdasági termeléshez. Előzőek, valamint a kedvezőtlen adottságú területek termelésének célszerű visszaszorítása miatt a **vetetlen területek növekedése következett be:** a 4,7 millió ha szántóterületből 1993. évben 411000 ha, az 1995. évben 191000 ha maradt parlagon (Forrás: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, 1996.).

Előzőek ellenére szükséges kijelenteni, hogy **a katasztrófa oka nem a rendszerváltás volt.** A gyökerek régebbre nyúlnak vissza. A rendszerváltás utáni kormányok politikája, az agrárpolitikai koncepcióhiány és a túlpolitizáltság, a negatív tendenciákat tovább erősítette. Sajnos 1994 után se igen beszélhetünk szakértelemre alapozott agrárbarát politikáról. Ez még akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy 1996-ban csaknem egy milliárdnyi import ellenében megvalósult, kb. hárommilliárdnyi (2,746 MD) export. Az agrárgazat korábbiakhoz hasonlóan járult hozzá az ország pénzügyi egyensúlyának javításához, amikor a mezőgazdaság bruttó termelési értéke 4,9 százalékkal nőtt.

A közelmúlt történelmében nem volt arra példa, hogy valamely ország agrár-gazdaságának színvonala ilyen magas szintről, ilyen mélyre zuhanjon vissza egy-két év alatt mint hazánkban. (Célszerű itt is megjegyezni, hogy a rendszerváltást akkor is megrázkódásokkal élte volna át a mezőgazdaság, ha racionalisabb a politika a váltás éveiben.)

Statisztikai adatok igazolják, hogy hazánkban jelenleg is **a szervezetek, vagy utószervezeteik művelik a termőföldek 50–70 százalékát** (Szántó területre vetítve 2,35–3,29 millió ha, 15–16 %-uk adja a hazai árutermelés 60 %-át). 1996-ban úgy gondoltuk, hogy a magyar mezőgazdaság minőségi termelésében a szervezetek meghatározóak lesznek. Rendeződnek majd az üzemi viszonyok, a **jövő agrárpolitikája** biztosítja majd a termelési színvonal visszaállításához szükséges beruházási és forgóalapot, kialakítja a szektorsemlegességet, megszünteti a termelőszervezetek diszkriminációját, véget vet a földdel folytatott spekulációnak és helyreállítja a legális mezőgazdasági kereskedelmet. Ehhez a lakosság nagy többségének

érdekét szolgáló politikára lett volna szükség. Ilyen módon teljesülhetnének az EU csatlakozás feltételei is (Szabó Gy. 2004). (Lakosság ételmiszerellátása, életszínvonalának emelése, gazdaságos ételmiszerexport, a környezet és a természet hatékony védelme, stb.) Ma már tudjuk, hogy az uniós feltételek teljesültek, tagok vagyunk 2004 óta.

A **Nemzeti Agrárprogram** (NAP, 1997.) tervezete a családi, a különféle gazdasági társasági, a beszerző és értékesítő szövetkezetek mellett meghatározó szerepet szánt a hazai agrárfejlődés eredményeként létrejövő **termelőtípusú szövetkezeteknek**. Lehetőségeink ma is adottak egy holland vagy dán típusú mezőgazdaság kialakításához, ezáltal a fejlődés súlyponti kérdésévé válhatna az agrártermelés. Többségében még mindenhol rendelkezésre állnak, vagy kiképezhetők addigra a korszerű ismeretekkel rendelkező szakemberek.

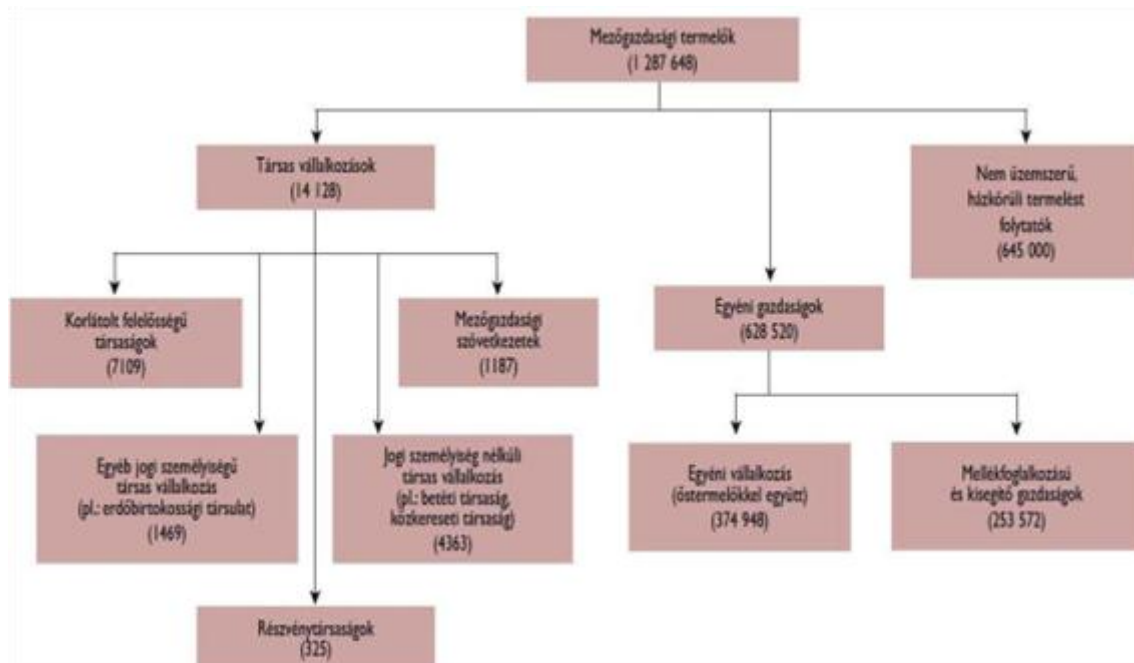
FVM kiadvány (2009) alapján mutatjuk be a magyar mezőgazdaság szereplőit idézve a hozzá tartozó értelmezést is:

„A magyar mezőgazdaság üzemstruktúrájára a nagyfo-kú változatosság jellemző, szinte minden gazdálkodási forma megtalálható benne. Sajátossága a kétpólusú gazda-ságszerkezet, amit a nagyobb méretű gazdaságok és a kisüzemek jelentenek. A társas vállalkozások közül a korlá-tolt felelősségű társaság a legjellemzőbb gazdálkodási forma. A szövetkezetek száma évről évre csökken.

Hosszú évek tendenciájának megfelelően mérséklődik a mezőgazdaságban a vállalkozások munkaerő-felhasználá-sa. Az egy fő foglalkoztatásával regisztrált 361 ezer vállal-kozás (általában őstermelő) túlnyomó többsége már korábban is végzett mezőgazdasági tevékenységet, mun-kaviszonyból származó jövedelme vagy nyugdíja kiegészí-tése végett.

A Gazdaságszerkezeti Összeírás (GSZÖ) adatai sze-rint több, mint 600 ezer egyéni gazdaság működik a mezőgazdaságban. Bár számuk évről évre csökken, a magyar háztartások még mindig csaknem egynegyede valamilyen formában érdekelt a mezőgazdasági termelés-ben.

Magyarországon 2005 elejéig 100 termelői értékesítő szervezet (TÉSZ) alakult. Bár az összeolvadások miatt számuk mára 60 alá esett, a termelői bázis növekedett. A TÉSZ-ek többsége így versenyképes nagyságúra erősö-dött. A rajtuk keresztül forgalmazott tagi áru értéke 2007-ben 29,4 milliárd forint volt, ez az összeg 2008-ban 34,5 milliárd forintra emelkedett. A zöldség-gyümölcs ágazat 2008. évi mintegy 200 milliárd forintos árbevételé-ből a TÉSZ-ek és a termelői csoportok tagi árúja több, mint 17 százalékkal részesedett.

7-2. ábra: A magyar mezőgazdasági ágazat résztvevői 2008-ban (Forrás: KSH adatok alapján AKI számítás)

Cél, hogy a termelői szerveződések minél nagyobb mértékben vállalják át a piac szervezését, valamint a termelők érdekeinek megfelelő képviseletét, ezáltal is tovább javítva piaci alkupozíciójukat. A hatékonyság növelése érdekében egyes területeken tovább kell ösztönözni újabb termelői szerveződések létrejöttét, újabb

termelő tagok integrálását, illetve a kisebb szervezetek ésszerű összeolvadását. Rajtuk keresztül növelhető a technikai és technológiai színvonal, fejleszthető a szaktanácsadás. A TÉSZ-ek igényei alapján létrejöhet a piaci szemléletű alkalmazott kutatás és szakemberképzés. Általuk erősíthető az östermelői tevékenység sajnálatosan alacsony szintű átláthatósága és kialakítható az ágazatspecifikus marketingtevékenység. A termelői szervezetek megerősödése nem csak az egyre növekvő friss zöldség-gyümölcs piac fejlődését segítené, hanem a - jelenleg többségi kül-földi tulajdonban lévő - feldolgozóipar érdekeltségét is növelné a magyar termékek iránt.

Ismeretes, a rendszerváltás után a mezőgazdasági tulajdonviszonyok, a földhasználati módok és üzemformák is markánsan átalakultak. A kárpótlás, a részarány-tulajdonú földkiadás, illetve a termelőszövetkezetek átalakítása és az állami gazdaságok privatizációjának következményeként a mezőgazdaságban a magántulajdon szerepe megnövekedett.

A birtokstruktúrában 2008-ban már lényeges változás nem volt tapasztalható. A magánszemélyek és szervezetek földhasználatát valamelyest mérséklődött, míg a gazdasági társaságoké nőtt. Az egy földhasználóra jutó terület a szövetkezetek esetében mintegy 5 százalékkal csökkent egy év alatt. A magánszemélyek esetében a szíveségi használat, gazdasági társaságok esetében a haszonbérlet jogcímen művelt termőföld mennyisége emelkedést mutat. A saját tulajdon aránya minden gazdasági szereplő esetében visszaesett.

A birtokszerkezet javítása céljából működteti a kormány a Nemzeti Földalapot, amihez közel 2 millió hektár termőföld-vagyon tartozik, melyből 1,2 millió hektár feletti az erdőterület. A célt a termőföldért életjáradékot programmal, egyösszegű vásárlásokkal és értékesítésekkel, valamint nyilvános haszonbérleti pályázatokkal valósítják meg.”

A politikai viták és viharok elsodorták a konszenzussal elfogadott **hosszútávú nemzeti agrárstratégiai programot**. Félő, hogy rövid időn belüli újabb összefogás nélkül nem alakítható ki olyan vidékfejlesztő agrárpolitika, amely alkalmas lesz az emberek felkészítésére, a belépés utáni civilizációs sokk fogadására. Az államnak pénzügyi támogatással is segíteni kell a **nemzeti vidékfejlesztési programok** megfogalmazását, a **célkijelölést, a módszerválasztást és nem különben a megvalósítást**, írtuk 2008-ban is.

Több más helyre és forrásra hivatkozva jelenthetjük ki, hogy a kényszerpályáról hazánk nem tért le, versenyhelyünk nem javult, 2013-ig kibocsátásunk torz szerkezetben sem képes 6%-nál nagyobb mértékben javulni.

A vidékre, vidékfejlesztésre a szakirodalomban több definíció is olvasható. Részletesen meghatározta a vidékfejlesztéssel kapcsolatos feladatokat 1996-ban az Európai Tanács Vidéki Térségek Európai Chartája, amelyet a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Vidékfejlesztés c. füzetében értelmezett, pontosított:

„Vidék az a terület, ahol a mezőgazdasági tevékenység, a zöldfelület (erdő, természetes táj) dominál és apró falvas településszerkezet, alacsony beépítettség, illetve népsűrűség jellemez”.

Ezzel összefüggésben: „Vidéki település, amely városi státusszal rendelkezik, vagy nem rendelkezik, de lakónépessége nem haladja meg a 10000 főt”.

„Vidéki jellegű térség (kistérség), ahol a vidéki településeken élő lakónépesség aránya több mint 15 %”.

„Vidékfejlesztés mindazon tevékenységek fejlesztése, amelyek a vidéki településeken élő lakosság megélhetési körülményeinek, jövedelemszerzési lehetőségeinek - az élet-minőség - javítására irányulnak, továbbá, amelyek a természeti erőforrások, a környezet, a táj megőrzését szolgálják, és amelyek a vidék társadalomban betöltött funkciójának ellátását erősítik.” (Az EU nemzeti hatáskörbe utalta a fogalom-meghatározást, kategorizálásra nem vállalkozott. Az agrár-vidékfejlesztés, agrár-környezetgazdálkodás megtanítása más tantárgyaknak a feladata.)

Tíz év alatt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak háromnegyede, közel 700000 fő veszítette el munkahelyét. (A munkanélküliek felét az egykori termelőszövetkezeti tagok és állami gazdasági dolgozók adták). A mezőgazdaságban foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete folyamatosan csökkent, 2000-ben KSH adatok szerint a nemzetgazdaság más ágazataihoz képest igen alacsony, mindössze 65,3 % (57500 Ft) volt. *Reprezentatív mintavételre alapuló AKII felmérés szerint az egyéni gazdaságokban még ennél is rosszabb volt a helyzet:* 1999-ben az egy főre jutó éves bérköltség 286000 Ft volt. A vidék eltartóképességének drámai csökkenése mellett nem igen volt elképzelhető az ország boldogulása az EU-ban. **Nemzeti érdekeink a vidék eltartóképességének növelését követelték meg a programalkotóktól!** Legutóbbi adatok szerint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 182 900 fő volt (4,7%) az élelmiszeriparral együtt (8,1%).

A tantárgy jellege és programja miatt sem foglalkozhatunk az agrárgazdaság és vidékfejlesztés minden területével. Részletesebben tárgyaljuk a **területhasználatot**, kapcsolt részként a környezet-, és természetvédelmet. A később, más tantárgyban bemutatott **vidékfejlesztési modellek** is főként ezekre a területekre korlátozódnak.

Ismeretes, hogy a rendszerváltás következtében az állami gazdaságok földterülete is jelentősen csökkent. „Kárpótlás” címen magántulajdonba került vissza a földek igen nagy hányada, de csökkentette a művelt területet a dolgozóknak juttatott földek mennyisége is.

1992-től valamennyi állami gazdaság államigazgatási hatáskörbe került, a felügyeletet az Állami Vagyongyűnökség (ÁVÜ) látta el.

1993 végéig az addig többségében jól működő állami gazdaságok gazdasági társasággá alakultak át, illetve értékesítették őket. A 124 állami gazdaságból 1995-ben 28, 2002-ben 12 mint Rt., Kft., különböző hányaddal marad állami tulajdonban. Olyan gazdaságok vannak ebben a csoportban, ahol a biológiai alapok őrzése, fejlesztése, a vetőmagtermelés, ... indokolta az állami szerepvállalást, az egész mezőgazdaság fejlesztését szolgáló feladatok ellátását. Gazdálkodásuk új alapokon szerveződött, tevékenységük mércéje a nyereség és vagyongyarapítás. Az ÁPV Rt., mint jogutód kezelő a választott igazgatóságon és felügyelő-bizottságokon keresztül ellenőrizte a tevékenységüket. **E gazdaságok eredeti területe jelentősen csökkent, különböző jogcímenek új tulajdonosokhoz került.**

A Földművelésügyi és Vidék-fejlesztési Minisztérium összeállítása szerint az **állami gazdaságok** mezőgazdasági területe (mt) 1990. január 1-én 840606 ha (12,98 %), termőterülete (tt) 947262 ha (11,51 %); 2001. január 1-én az előzőek sorrendjében (mt) 73812 ha (1,22 %); (tt) 92457 ha (1,17 %) volt. **Állami terület összesen** az előző időpontokban és sorrendben: (mt) 949046 ha (14,65 %), (tt) 2124668 ha (25,81 %); illetve (mt) 380915 ha (6,31 %), (tt) 1405634 ha (17,81 %). (A témában a fejezet szerkesztésekor frissebb adatok állnak rendelkezésre.)

A jövő agrárstruktúrájában a tartósan állami tulajdonban maradt gazdaságoknak igen fontos szerep juthat majd az integrált termelésfejlesztési rendszerek hálózatának kiépítésében. (Ma is van már olyan integrátor, amelynek körzetei lefedik az ország teljes területét, nagyságrendjük pedig több százezer hektár. Ilyen például az IKR Termelésfejlesztési és Kereskedelmi Rt.)

A fejezet teljesebbé tételére a következő táblázatban (7-2. táblázat) bemutatjuk a magánszemélyek, szervezetek, gazdasági társaságok és egyéb szektorok használati megoszlását.

7-2: A földhasználat jogcímei és szektorok szerinti megoszlása. táblázat -

	saját tulajdon	szívességi használat	haszonbérlet	egyéb
magán- személyek	1 602 236 ha	250 438 ha	841 127 ha	663 324 ha
szövetke- zetek	7 220 ha	5 116 ha	335 502 ha	34 791 ha
gazdasági társaságok	209 116 ha	60 230 ha	1 582 198 ha	918 938 ha
egyéb	79 919 ha	4 340 ha	47 859 ha	166 689 ha

Forrás: FVM 2008. április

Egyes források szerint 2008-ban és utána a magánszemélyek és szervezetek földhasználata csekély mértékben mérséklődött, ezzel egy időben a gazdasági társaságoké nőtt. A saját tulajdon aránya minden szereplő esetében visszaesett.

A mezőgazdaság átfogó múltbéli értékelésére idézzük az Országgyűlés mezőgazdasági bizottságának elnökét, Orosz Sándort: „A rendszerváltás óta a kormányok egyike sem támaszkodott megfelelően a tudományra, és a magyar mezőgazdaság 2002-re olyan helyzetbe jutott, amelynél mélyebbre már nem is kerülhet”. A közeli és távlati, az uniós csatlakozás utáni feladatokat az elnök ígérete szerint tudományos műhelyek véleményének figyelembe vételével fogják meghatározni Magyar Mezőgazdaság (mmg, 2003/6. sz.). Körültekintően kell majd kijelölni a gabonatermesztés területeit, mindenhol beletervezve azokat a tájkörzeti adottságokba. Úgy tűnik (2010.03.28-án) a feladatmegoldás várat magára.

3. 7.3 Az agrárgazdaság XXI. századi fontosabb értékmérői

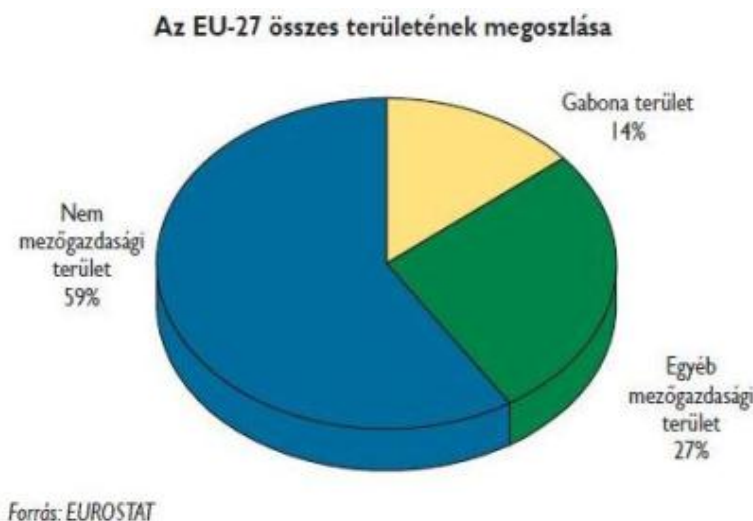
A magyar agrárium utolsó 10 évének bemutatása, értékmérővel való jellemzése, az ellentmondásokkal terhelt volta miatt meglehetősen nehéz feladat. Több területen nőtt a kibocsátás, exportteljesítmény, a termelők jövedelme (növénytermesztés), más területeken (pld. állattenyésztés) ellentétes tendenciák hatottak. Tágabb az agrárról az ipari termékek és szolgáltatások árainak ugrásszerű emelkedése miatt. Az EU-ban elfoglalt helyünk alapján nem tartozunk az élcsoporthoz. Hazánkban az utolsó három évben, átlagosan 1,9% volt a mezőgazdasági kibocsátás (mezőgazdasági számlarendszer, MSZR adat). Az unió összes gabonatermő területének 4,8%-a található Magyarországon, amelyen a tagállamok gabonatermesztésének 5,3% teremt. A mezőgazdasági terület felén termelünk gabonát. Ennél nagyobb arány csak Lengyelországban (53%), Dániában (54%) és Finnországban (54%) fordul elő. Ez a szám a régi tagállamokban 30%.

2008-as adatsor szerint az EU gabonatermesztésének közel fele (48%-a) a búza, 21% az árpa, 20%-a a kukorica volt. A magyar adatok az előző sorrendben: 33-, 9-, 53%. Ugyanebben az évben Franciaország és Olaszország után hazánkban termelt a legtöbb kukorica. Részesedésünk az összes termésből 14,3%, az összes területből 13,6% volt, a tagállamokban 5,2%-kal meghaladta az unió átlagát (FVM, 2009).

A termelési intenzitásban, a termelői áron számított kibocsátásban a régi tagállamok akkor is jobbak voltak a 12 új tagállam mutatóinál (átlag 2232 euró értékű termék, illetve 1173 euró, Magyarországon 1312 euró volt), még rosszabb a helyzet az egységnyi munkaerőre vetített kibocsátásnál: 55000 euró, illetve 10500 euró. Magyarországot az újak közül hatodikként zárta a sort 17600 euróval.

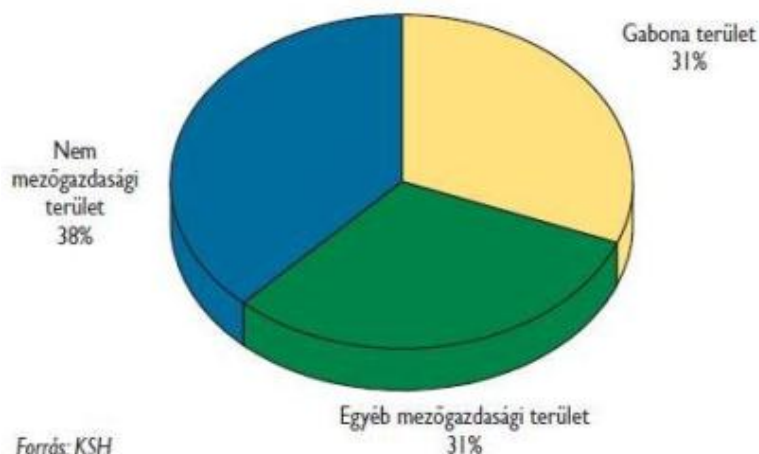
Az MSZR adatsort tovább elemezve a jövedelemtermelésben is lemaradnak az újak (12). Az elmaradások javulni fognak majd a támogatások növekedésével egészen addig, amíg el nem érik a „régiek” (EU-15-ök) jellemző szintjét. A jövedelemben mutatkozó eltérések csökkentéséhez nemcsak a támogatások emelkedése, hanem a hatékonyság növelése is szükséges (felületes szemléltető számára úgy tűnhet, hogy relációban csupán a támogatások versenyeznek?!).

Szemléletesen mutatja be az összes területet és a búzatermelések megoszlásait a következő négy (7-3., 7-4., 7-5., 7-6.) ábra.

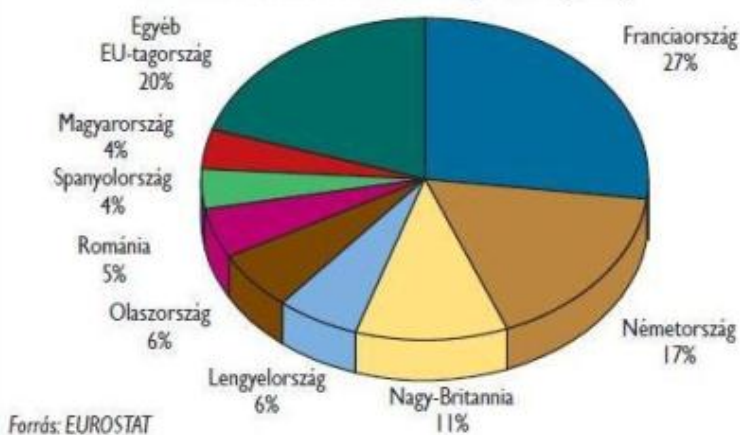
7-3. ábra: Az EU-27 összes területének megoszlása

Magyarország összes területének megoszlása

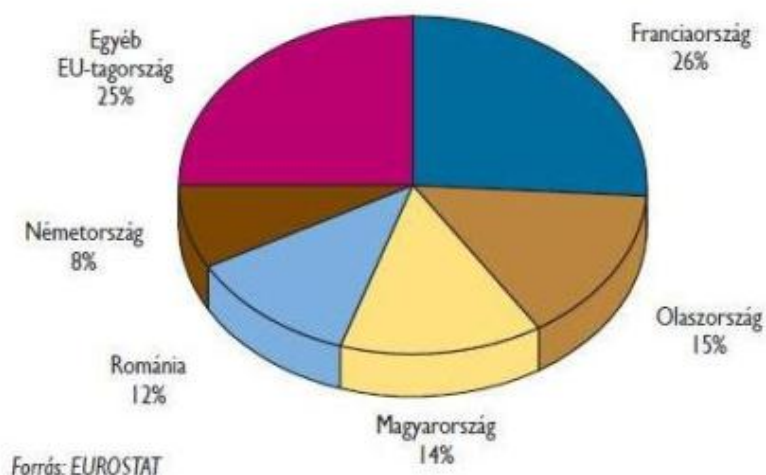
7-4. ábra: Magyarország összes területének megoszlása

Az EU búzatermelésének megoszlása (2008)

7-5. ábra: Az EU búzatermelésének megoszlása (2008)

Az EU kukoricatermelésének megoszlása (2008)

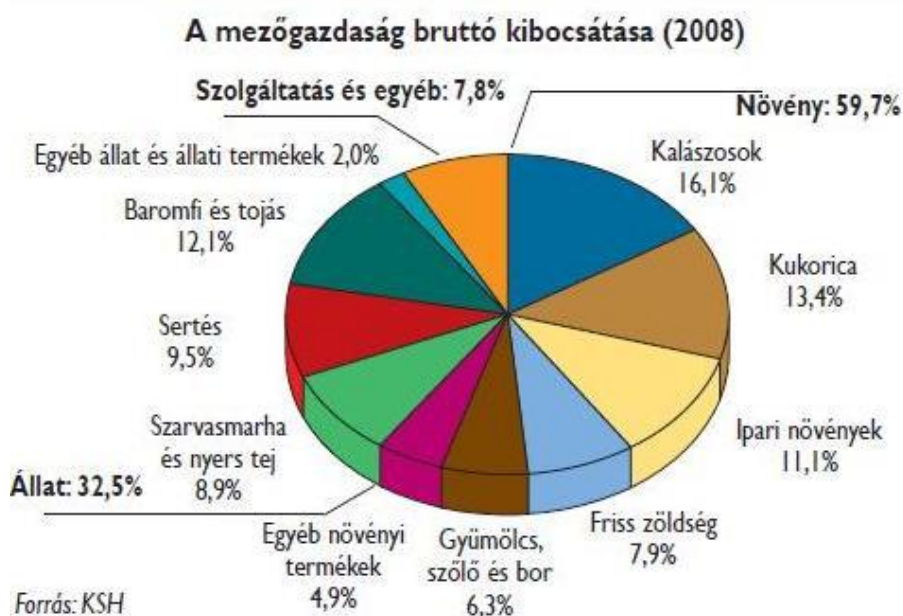
7-6. ábra: Az EU búzatermelésének megoszlása (2008)

A mezőgazdaság 2007-2008-as eredményeit a Mezőgazdasági Számlarendszer (MSZR) alapján legkönnyebb (7-7. ábra) áttekinteni. Összefoglalóan megállapítható, hogy a 2008-as esztendő több mutatóban jobb volt az előző évinél. (Fontos megjegyezni, hogy a növényi termékek bruttó termelési értéke támogatásokkal együtt számolandó!)

A mezőgazdasági termékek bruttó kibocsátása						
Megnevezés	2007	2008	2008/2007, %		2007	2008
	milliárd Ft, folyó áron		Folyó	Változatlan	A bruttó kibocsátás megoszlása, %	
			áron			
Növénytermesztés és kertészet	978,8	1153,7	117,9	147,0	58,3	59,7
Állattenyésztés	561,6	628,1	111,8	98,7	33,5	32,5
Mezőgazdasági szolgáltatás	90,6	99,4	109,7	104,5	5,4	5,1
Nem mezőgazdasági másodlagos tevékenység	47,1	51,6	109,6	103,3	2,8	2,7
Mezőgazdasági kibocsátás összesen	1678,1	1932,8	115,2	127,3	100,0	100,0

Forrás: KSH

7-7. ábra: A mezőgazdasági termékek bruttó kibocsátása

7-8. ábra: A mezőgazdaság bruttó kibocsátása (2008)

Előbbieket folytatva a vágóállat és állati termék - termelést a 2006-2008. évek viszonylatában a 7-9. ábra egyesített adataival szemléltetjük: a rendszerváltás óta jelentkező negatív tendenciák - állatfajonként eltérően - folytatódtak, az állatállomány csökkent.

Vágóállat- és állattermék-termelés			
Megnevezés	2006	2007	2008
Vágóállat, ezer t	1372	1396	1378
Ebből: vágómarha	84	89	87
vágójuh	20	21	20
vágósertés	613	643	617
vágóbaromfi	632	616	629
Hal, ezer t	21	21	20
Tehéntej, millió l	1796	1794	1790
Tyúktojás, millió db	2956	2843	2871
Nyersgyapjú, t	4689	4603	4502
Egy tehenre jutó tejtermelés, l	6506	6693	6781
Egy juhra jutó gyapjútermelés, kg	3,6	3,8	3,9
Egy tyúkra jutó tojástermelés, db	205	218	215

Forrás: KSH

7-9. ábra: Vágóállat- és állattermékek-termelés

Szakemberek, szakírók többsége egyet ért abban, hogy az agrárgazdaságot érdemes lenne felértékelni, kedvezőtlen tendenciákat meg kellene szüntetni (agrárnépesség apadása; rossz ágazati, szerkezeti arányok; az állattenyésztés korábbi –vagy dán, osztrák minta szerinti- helyreállítása;...). Az arányváltozások megtervezésénél és végrehajtásánál számolni kell azzal, hogy a termőföld szerepe, jelentősége a harmadik évezredben megkétszereződik, növekedni fog (Romány P. 2009). Erre mindenkinek és mindenhol fel kell készülni!

4. 7.4 Agrártermelés-tudomány és területrendezés

A földrendező-képzés megindulásakor (1975-ben) olyan tantárgyprogramot alakítottunk ki, amelyik a termőföldeken akkor sorra kerülő teljes körű (komplex) rendezésekhez adott iránymutatást. A már három kiadást megért jegyzet (1979., 1987., 2004.) az akkori szemléletnek megfelelően tárgyalta a területrendezés, a mezőgazdasági nagyüzemek (továbbiakban nagyüzem) tervezése, szervezése, termelésirányítása témaköröket. Bemutatta a terület-rendezés kapcsolatát a mezőgazdasági tudománnyal és gépesítéssel, az ezektől elválaszthatatlan diszciplínákkal együtt.

Az eltelt évtizedek teljesítményének értékeléséről ma eltérőek a vélemények, érthetően hosszabb időre van szükség a tényeken alapuló tárgyilagos álláspont megfogalmazásához. A fejezet bevezetőjében és a soronkövetkező fejezetekben, alfejezetekben leírtakkal a véleményalkotást kívánjuk segíteni.

A fejezet írója ahhoz a generációhoz tartozik, amelyik láthatta az 1945-ös földreform keretében megvalósuló földosztást, részt vehetett a táblásításban és a nagyüzemek átfogó, mindenre kiterjedő rendezésében, ... vehetett kárpótlási jegyért termőföldet, hallhatta a rendszerváltó elit zöldbárázását, stb. Egyetért azokkal, akik azt állítják, „egy nemzedék azt tette e hazában a XX. század második felében, amit akkor tenni lehetett”.

A példák sokaságát lehetne leírni miként támaszkodott az agrártermelés, az élelmiszeripari hálózat, a **tudomány eredményeire** és a korszerű technikára. Ilyen arányú fejlődés emberi-, **szellemi háttér** nélkül nemigen jöhetett volna létre.

Az **agrárszakemberek képzése** 1958–61-től minden szinten (szakmunkásképzés, technikum, felsőfokú technikum → főiskola, egyetem) szervezett volt. A 70-es években átlagosan egy szövetkezetben 8–10, állami gazdaságban pedig 30 főiskolát, vagy egyetemet végzett szakembert foglalkoztattak. A szakképzettség dinamizmusát az agrár-szakoktatás és kutatás valamennyi területén nagyszabású fejlesztések segítették, szabadon együttműködve a fejlett országokkal. Nagyszámú, külföldön dolgozó agrárszakember, tanácsadó részt

vállalt a partneri kapcsolatok építésében. Ez tette lehetővé, hogy a magyar mezőgazdaság színvonala 15 év alatt elérte a világ legfejlettebb országainak szintjét, végbemehetett a honi mezőgazdaság modernizálása (Bosznai L., 1996.).

Nagyon is természetes, hogy a megváltozott politikai-gazdasági-társadalmi környezet a szakképzéssel szemben újabb kihívást jelent, jelenünkben újabb feltételeket támaszt. Az agrár felsőoktatásban szükség szerint módosítani kell az egyes tantárgyak tartalmát, a graduális és posztgraduális képzésben megváltozott, és még inkább változni fog az egyes intézmények képzési feladata.

A 2007/2008. tanévben alap- és középfokú iskolai rendszerű szakképzésben 183 szakképző iskolában folyt mezőgazdasági, illetve élelmiszeripari szakmacsoportos szakiskolai és szakközépiskolai oktatás, valamint a szak-képző évfolyamokon folyó szakképzés. Összesen közel 40 ezer tanuló vett részt ilyen oktatásban, amely demográfiai, illetve munkaerő-piaci okok miatt 15 százalékos csökkenést jelent az előző tanévhez képest. Az iskolák többségének fenntartói a megyei, illetve a települési önkormányzatok.

Az FVM fenntartásában jelen pillanatban 18 korábban önálló iskolát tömörítő 3 agrárszakképző központ működik, amelyek mintegy 250 tanulócsoporthoz (osztályhoz) közel 6200 fős diákközösség részére 60 szakon, szakmában képeznek az agrárterületre szakembereket. Az iskolák munkája túlmutatja a közvetlen képzési kötelezettségen, hiszen a felnőtt- és továbbképzés mellett rendkívül jelentős nemzetközi szakmai kapcsolatokkal is rendelkeznek. Fontos feladatuk a szaktanácsadás, a tanüzemi mintagazdaság, a bemutató-gazdaság, valamint a logisztikai központ működtetése.

Az agrárgazdai szakemberellátás kiemelkedően fontos területe a felsőoktatás. A 2000. évi felsőoktatási intézményhálózat-átalakítás (integráció) következtében az agrárgazdai egyetemi és főiskolai képzés 2008-ban 7 egyetem és 5 főiskola keretében 14 egyetemi és 8 főiskolai karon folyt.

Az AGRO-21 kutatás tanultságösszegzése kiemelten fontosnak tartja, hogy az **oktatásban és nevelésben** különféle szinteken és módon tevékenykedők társadalmilag érzékenyek, közzgazdaságilag műveltek, fejlődőképese a tudomány, a nemzetközi tapasztalatok átvételére, fogékonyak, vállalkozó szelleműek és természetszeretőek legyenek. A képzési és továbbképzési programoknak olyanoknak kell a jövőben lenni, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberek több területen is tudjanak majd elhelyezkedni.

A **kutatás felkarolása** és intenzívebb **támogatása** nélkül nem fogunk tudni beilleszkedni a fejlett európai országok közösségébe. Ennek érdekében a „maradékélet” elfelejtve kedvezőbb anyagi körülményeket kell biztosítani a **humán értékek** eddigieknél átütőbb érvényesüléséhez. Koncentrálni kell a szellemi erőket, csatlakozni szükséges különféle nemzetközi programokhoz. Az ötvenes évek szolgai másolásgyakorlatát nem szabad többé követni, a magyar valóságot kell minden fejlesztésben megfogalmazni. A kormányzati szervezetek pedig permanensen kell foglalkoztatni az oktatás-kutatás innovációra képes szakembereit. A fejlett országok anyagilag is elismerik a tudást, a szellemi és anyagi tőke kiegyensúlyozottabb állapotát hazánkban is meg kell majd teremteni. Az EU-ban tudományosan meghatározott jövőképpel kellellene rendelkezünk. Ebben kitüntetett szerep vár a régiókra-, az oktatási-, kutatási intézményekre.

A harmadik évezred elején abirtokrendezésnek-, fejlesztésnek (területrendezésnek) is fel kell vállalni: Az eltelt évtizedek eredményeit, vállalni kell a múltat; Meg kell fogalmazni a magyar nemzet érdekét szolgáló jövőt; Kormányzati ciklusoktól függetlenül a távlati célnak alá kell rendelni a jelent; Az állampolgári szuverenitás megőrzése mellett kell segíteni a falusi polgárosodás csaknem megrekedt folyamatát; Mindezekhez fel kell tudni vonultatni a legkorszerűbb technikát és technológiát, de soha nem elfelejtve az évszázados magyar tapasztalatokat; Térinformatikai adatbázison, a komplex rendezés valamennyi adatának tárolásával és használatával kell elkészíteni a birtokrendezés mindenre kiterjedő tervét, a nemzeti területfejlesztési programokkal összehangolt legjobb modelljét. A birokrendező mérnökök így tehetnének a mezőgazdaság, az agrárgazdaság át-, illetve felértékeléséért. Oktatásfejlesztésünk, célfogalmazásaink több mint három évtizede előzőeknek alárendelve cselekszik.

4.1. 7.4.1 Előzmények, eredmények, tanulságok, üzenetek

A mezőgazdaságban 1984-ben 69 **termelési rendszer** működött. A szántóföldi növénytermesztésben 20 termelési rendszer-szervező látott el termelésszervezési feladatot, akik több mint 2200 termelő vállalattal álltak partneri kapcsolatban, tevékenységük 2,9 millió hektárnál nagyobb területre terjedt ki.

Termelésfejlesztő munkájukban meghatározó volt, hogy a fontosabb növények közül a nagyüzemi vetésterület közel 90 százalékát, néhány növénynél pedig a teljes területet integrálták. (Rizstermelés 100 %, kukorica 85 %, búza, cukorrépa 75 %, stb.)

A kertészeti rendszer-szervezők a csatlakozott több mint 680 partnervállalat, illetve nagyüzem termelésének integrálását látták el. Szakmai hatókörük mintegy 44000 ha gyümölcsös, 21000 ha szőlő és 11000 ha zöldségterületre terjedt ki. (A gyümölcsösnek, szőlőnek kb. 40 %-a termelt integrált területen.)

A 80-as években az ipari rendszerek térhódítása a hatékonyság növelésének igen fontos eszköze volt. Figyelemre méltóak voltak a Nádudvari Kukorica és Ipari Növénytermesztési Együttműködés (KITE); Bábolnai Ipari Kukoricatermesztési Rendszer (IKR); Bácsalmási Napraforgótermelési Rendszer (BNR); Babarci Búzatermelési Rendszer (BBR); stb. eredményei. Ezek a rendszerek ütköztették a termelés **műszaki-technikai és biológiai feltételeit**, támaszkodtak a **tudomány eredményeire**. A rendszerek terjedése az ellenálló és bőtermő, új fajták egész sorát igényelték a nemesítőktől és genetikusoktól. A minden szinten tudományosan megalapozott tevékenység már kezdetben is **25–30 %-os termelésnövekedést** eredményezett. Azoknál a rendszereknél, ahol a termelést több gesztor is koordinálta éles verseny bontakozott ki (kukoricánál - pld.: IKR, KITE, BKR, KSZE, stb.), emelkedett a szolgáltatások színvonala. A leírtakról a Mezőgazda Kiadó szakkönyvsorozatban informált és tanított.

Az integrátorok ebben az időszakban már a termékek feldolgozására és értékesítésére is vállalkoztak. Ezeknek az együttműködéseknek egy része, alkalmazkodva a változásokhoz, a piaci körülményekhez ma is működőképes lehetne. (Toján Sz.-Tenk A., 2009.)

Az iparszerű mezőgazdasági termelés egységes és komplex szervezési rendszere **tartós és optimális méretű területi alapokra** épült fel, amelyek kielégítették a különböző géprendszerek igényeit, biztosították a termelés belső rendjét és szervezettségét.

E gazdálkodási területegységek fontosabb jellemzői voltak:

- A nagy teljesítményű gépek, gépcsoportok, géprendszerek gazdaságos kihasználását lehetővé tevő és az iparszerű termelésszervezés igényeinek **megfelelő méret**;
- **Közel azonos talajminőség** (termőképesség, művelhetőség) az egyes egységeken belül. Erre azért van szükség, mivel egy egységen adott évben azonos növényt termesztünk, azonos technológiával;
- A gazdálkodási **területegységet alkotó táblák összefüggő**, lehetőleg **szabályos területet képezzenek** a munka közbeni átjárások üresjáratainak csökkentése és a közel azonos távolság biztosítása érdekében;
- Adott gazdaság területén belül kialakított gazdálkodási **területegységek mérete közel azonos** legyen. Ez megkönnyíti a termelés irányítását, a vetésváltást és a tervezés kalkulációs számításokat.

Az említett jellemzők alapján tehát a **gazdálkodási területegységek** a gazdaság szántóterületének rendszerint több, egymás mellett fekvő és közel azonos talajadottságú táblából álló **100–200 ha méretű és egy gazdaságon belül közel azonos nagyságú** részeit jelentették. A táblanagyság minimumát a szerződések határozták meg.

A termelési rendszerekben nagyobb teljesítményű **gépeket** (traktorokat, kombájnokat, stb.) alkalmaztak, ez megkövetelte az ipari háttér fejlesztését is.

A **tömb-, táblaterület** és az **úthálózat** kiépítésének terve tudományosan, modellszámítások, közgazdasági értékelés alapján vagy lineáris programozási módszer alkalmazásával történt. (Természetesen e módszerek a jelenben is alkalmazhatók lehetnének!) Számítással ugyanis igazolható, hogy a táblák méretének és alakjának optimális megválasztásával csökkenthető az úthálózat hossza, az úthálózattal elfoglalt értékes termőterület, a szállítási illetve utazási költség. Az optimálisnál nagyobb méretű táblák a táblán belüli szállítási költséget pedig jelentősen növelik.

A termelési rendszerek komplex szolgáltatásokat nyújtottak a partnerek részére: műszaki, agro- és zootechnikai, genetikai, közgazdasági és piaci szolgáltatások, továbbképzés, humán jellegű szolgáltatások.

A termelési rendszerek a KGST országok határain, túlról devizáért fejlett nyugati technikát és technológiákat vásárolhattak.

A 90-es évek válságát túlélő rendszerekben új érdekeltségi formákat is kidolgoztak.

A jegyzet rész írásakor (Szabó Gy., 2004.) az IKR Rt-ről az volt tudható, hogy 2003. májusában ünnepli megalapításának 30. évfordulóját és a cég - mint integrátor - akkor a magyar mező-gazdaság meghatározója. 2002-ben ugrásszerű volt a fejlődés: éves forgalmuk 52,5 milliárd forint, nettó jövedelmük mintegy 750 millió forint volt. A jó menedzselés mellett közrejátszott az eredményességben a partnerek igényessége. (A forgalom 37 %-át a gépkereskedelem, 35 %-át az input anyagok - növényvédő szer, műtrágya, vetőmag, stb. - kereskedelme, a hiányzó 28 %-át a terménykereskedelem és egyéb tevékenységek tették ki.)

Terveik szerint az IKR akkor is folytatta integrációs tevékenységét, felkészült az uniós tagság utáni helyzetre. A vezetők azt is elképzelhetőnek tartották, hogy 2004-től szakapparátusuk fele, mint uniós pályázatkészítő dolgozik majd. Az akkor elmaradó állami szubvenciók pótlásához célpályázatok írása és nyerése lehet racionális megoldása. (mmg, 2003/8. sz.).

Az előző bekezdésekben közreadottakat az idő átírta, a hírek felszámolásról, csödről, eladásról szóltak. Szaxon J. Attila cégvezető IKR magazinban (2010. március) adott válasza: „Cégünk ereje, vevőink, szállítóink támogatása átsegített bennünket a nehézségeken. Az IKR 2010-ben és utána is a termelők rendelkezésére áll termékeivel, szolgáltatásaival, termeltetési finanszírozásával.” Az új helyzet azonban megkívánja, hogy a finanszírozott körbe csak a gondos kockázatelemzés után kerülhetnek be a termelők. A szerződéses fegyelem betartásával nulla toleranciát hirdetnek és valósítanak meg. A szakma magas színvonalú gyakorlásában az IKR saját eszközeivel: technológiai fejlesztéssel, új gépek és berendezések kipróbálásával, gyakorlati levezetésével közreműködik.

Jó hírekről tudósít az mmg 2010/7. száma: a bolyi agrárvállalkozó cégcsoport integrátorként is jól működik minden részlegében. A Bonafarm Holdinghoz tartozó élelmiszer-gazdasági vállalatcsoport árbevétele 2009-ben meghaladta a 150 milliárd forintot (ide tartozik a Pick Szeged, Sole-Mizo, a Komárom-Esztergom megyei székhelyű Fiorács vállalkozás is). A cégcsoport meghatározó gazdasága 2009-től a Bábolna Takarmányipari kft.

Vélhetően a címszavas összefoglalóból is kitűnik, és jól látszik a világ élvonalához tartozó felzárkózás az élmezőnyhöz tartozás útja. Minden pénznek, a jövő beruházásainak, a szaktudásnak is az előző célokat kell szolgálni!

A 70-es évek második felében a tudomány és a gyakorlat szakemberei javaslatot dolgoztak ki a magyar mezőgazdaság új területi rendszerére, körzetesítésére (Bernát T. – Enyedi Gy., 1977.). A szerzők természeti tényezők és a közgazdasági hatások együttes figyelembevételével készült körzethatárokat nem tekintették véglegesnek, azok a kedvező térszerkezetre vonatkozó számításokkal való igazolás után újra rendezhetők lehettek. Mindezek ismeretében egy-egy termelési tájon tevékenykedő üzemek területrendezése több meghatározó paraméter ismeretében volt elvégezhető. *(A körzet összefüggő térsége homogén, egyénileg jellemezhető része az ország, vagy valami más vizsgált területi egység gazdasági terének. A homogenitást rendszerint a hivatkozott körzetképző tényezők szerint értik. A körzet legnehezebb módszertani problémáját a tényezők területi integrálása jelenti. Szabó Gy., 1987.).*

Bármilyen mezőgazdasági termelésben, de különösen az iparszerű termelési rendszerekben a nagyteljesítményű gépek kihasználása minden időben, mindenhol több tényezőtől függ:

- A földterületek nagyságától és fekvésétől;
- A talajviszonyoktól (szárazabb és kedvezőbb szerkezetű talaj);
- A terepviszonyoktól;
- A területnek az üzemi központtól való távolságától; stb.

Akkor a korszerű nagyteljesítményű technika ésszerű kihasználása, a komplex iparszerű technológia fejlesztésének iránya megkövetelte a termőterületek új, fejlettebb rendezésének a megoldását, a nagyüzemi táblák és megfelelő úthálózat megtervezésével, a vízrendezési és meliorációs feladatok egyidejű megoldásával.

A terület komplex rendezéséhez - főleg az úthálózat kialakításához, a táblásításhoz, de a vízrendezéshez is - ismerni kellett, és kell, a mezőgazdasági gépek paramétereit, főbb technikai adatait. Mindig fontos tudni a gépek szélességét az egyéb járművek és az utak szélességének méretezése miatt, a gépcsoportok szélességét a legmegfelelőbb tábla-szélességek meghatározása miatt, az ültető és vetőgépek tartályainak nagyságát a tábla-hosszak meghatározása miatt.

Az 1970–1990 közötti két évtizedben nemcsak a gépesítésnél értünk el kiemelkedő sikereket, hanem azt is elmondhatjuk, hogy a mezőgazdasági ágazat a vegyipar legnagyobb fogyasztója volt. A műtrágya felhasználás 1984-ben hazánkban elérte a 293 kg/ha-t. (1 hektárra ekkor világátlagban 80, a KGST országokban 185, a Közös Piac átlagában 307 kg műtrágya-hatóanyag jutott. Az utóbbi tíz évben Magyarországon az átlag nem érte el a 54 kg/ha-at! Fontos megjegyezni, hogy ma a földvédelmi alapból a műtrágyázás következtében elsavanyodott talajok meszezésére jelentős összegeket fordítanak.) Az utolsó öt év műtrágya-felhasználása megközelítette a 100 kg/ha. Sajnos a felhasználás elmarad a technológiai igényektől és az elemek arányában is rossz: sok a nitrogén, kevés a foszfor és a kálium.

Jelentősen megnövekedett a korszerű gyomirtó- és speciális növényvédő szerek felhasználása. A kemizáció, szinte robbanásszerű bevonulása a mezőgazdaságba a területrendezéssel szemben újabb igényeket támasztott. (Repülőgépek alkalmazása a növényvédelemben, műtrágyázásban, stb.)

Dinamikusan fejlődött a mezőgazdaság **ipari eredetű energia** felhasználása. Ekkor a gazdaságunk legnagyobb gázolaj-fogyasztója a magyar mezőgazdaság volt.

A terméshozamok emelkedése azonban nem állt arányban a megnövekedett energia-fogyasztással. Ugyanez állt a kemikáliák felhasználására, valamint a gépesítés területén is. Ezek azt bizonyítják, hogy korszerű technika és tudományos eredmények alkalmazását nem mindig követte a megkívánt hatékonyság.

A **specializáció** elméleti megalapozóinak véleménye szerint (Bernát T., 1997.) az új mezőgazdasági nagyüzemekben se következett be az ésszerű szakosodás, nem jöttek létre az elképzelt termelési körzetek. A hegy és dombvidékeken az üzemek nagyobb hányadánál nem alakult ki hatékony állattenyésztés, a legjobb adottságú területeken nem szerveződtek specializált nagyüzemek. A specializáció nem vállalati szinten, hanem vállalaton belül, üzemi szinten valósult meg. A termelőszövetkezetekben a szakosodás leginkább a növénytermelésre korlátozódott. A várakozással ellentétben az állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben ugyanazokat a növényeket termelték mint előtte a parasztgazdaságok, csak gépi művelésre kialakított nagy táblákon. A táji feltételekhez igazodó termelési szerkezet kialakítását leginkább a gazdaságirányítás eszköztárszere akadályozta. *(A tsz-ek 98 %-ában búzát, kukoricát és cukorrépát termeltek. Központilag állapították meg a felvásárlási árakat, amelyek egy-egy növény termelésére ösztönöztek. 25–70 % támogatásban részesültek az ültetvények és állattenyésztő telepek. Szűk volt a nagyüzemi technológia választéka, stb.)*

A mezőgazdasági termelés bruttó értékének rendszerváltást követő visszaeséséről a főfejezet bevezetőjében tájékoztattunk. Az állattenyésztés csökkenésének mértéke az átlagosat is jóval meghaladja, ezáltal **mezőgazdaságunk szerkezete újból extenzív irányba tolódott el**, a termelési értékeknek a megyék közötti szóródása szintén növekedett. A nagyszámú növények termesztése, az állattenyésztés sokágúsága most sem teszi lehetővé az adottságokhoz igazodó optimális termelési szerkezet kialakítását. **A specializáció közép, vagy hosszútávon is csak lassan, fokozatosan valósulhat meg, összhangban a tőke és hitellehetőségekkel, az agrárnépesség foglalkoztatásának biztosításával és a piac igényeivel.** Fontos megjegyezni, hogy a piacorientált gazdaság működéséhez a földprivatizáció önmagában nem elegendő, csak annak egy fontos, meghatározó eleme lehet. Szakmai távlati program és nemzetközi versenyképesség alapján lehet és kell a **prioritásokat** meghatározni. Támogatás hiányában az ágazat nem lesz képes a szabadkereskedelem hatásait elviselni. Olyan ágazatokat, termékeket lenne célszerű támogatni, amelyek az EU termékkörét kiegészítik, és azokkal nem versenyeznek. Rugalmas alkalmazkodóképességünk sokat segíthet az európai munkamegosztásban, de meg kellene határozni, hogy az unió piacára mit és hol érdemes termelni. Mit, kit és milyen mértékben támogatunk.

A már hivatkozott könyv (Bernát T., 1997.) II. részét Laczkó István írta „A szövetkezetek termelési körzettípusai” címen.

A szerző az 1994. év adatai és típusképző kritériumok alapján a következő 7 termelési típust különböztette meg:

1. Szarvasmarha-tenyésztő;
2. Sertésenyésztő;
3. Baromfitenyésztő;
4. Kenyérgabona-termesztő;
5. Szőlő-, gyümölcs-termelő;

6. Városellátó;

7. Vegyes termelésű.

A tudományos igényű elemzés összehasonlító módon feltárta a jelenségeket és összefüggéseket a változások, változtatások okait és következményeit. A korábbi vizsgálati szempontok (A típusok földrajzi elhelyezkedése; Természeti feltételek és körzettípusok összefüggései; Közgazdasági kapcsolatok; Típusszerkezet és színvonal összefüggése, stb.) az EU mutatóival egybevetéssel való igazolással, illetve a hazai területi szakosodás akkori rendjének megváltoztatása okán kiegészültek.

Azelemzés legfontosabb tanulsága: Növekedési és hatékonysági követelmények racionális összekapcsolása, a térbeli specializáció ösztönzése az agrárfejlesztési koncepciók ki, illetve átdolgozásánál. Piacorientált körülmények között nem igen lesz létjogosultsága a tájidegen, a tradicionális, önellátó termelésnek. A technológiai fejlesztésének legfontosabb kritériuma a természeti és emberi környezet megóvása lesz. A termelés üzemi szintű koncentrációja akkor is be fog következni, ha a politika azt lassítani próbálja.

Az agrártermelés általános válsága nem került el a termelési rendszereket sem. A rendszertagok eredménye 1991-ben - bonyolult, összetett okok miatt - jelentős veszteségekbe csapott át. A szőlők, gyümölcsösök egy része a privatizáció során magántulajdonba került.

Az átalakulás következtében az üzemi szinten összehangolt termelőerők (föld-állat-gép-épület-munkaerő, stb.) közötti összhang felborult, visszavetve ezzel a mezőgazdasági termelés potenciálját. (Mértékéről a fejezet bevezetőjében írtunk). *Az új földtulajdonosok és földbérletők többségénél sem sokkal jobb a helyzet:* hiányoznak a föld megműveléséhez és betakarításához szükséges eszközök, a terményeket csak bértárolókban tudják elhelyezni, stb. Növekedett az eladósodottság; A korszerűsítést szolgáló beruházások elmaradtak, vagy alacsony szinten állandósultak; a tápanyag-utánpótlás a műtrágya és szervesztrágya felhasználás drasztikusan csökkent; A magyar talajok tápanyaghiányossá váltak; A romló növényvédelmi helyzet a lakosság életminőségének csökkenését eredményezte, stb.

1997-ben még úgy látszott a mezőgazdasági nagyüzemek sokkal nagyobb jelentőségűek a mezőgazdaság és a magyar falvak életében, mintsem következmények nélkül fel lehessen azokat számolni. (Megmaradásuk, vagy megszűnésük a közeljövő birtokpolitikájának stratégiai elvéből, a vidékfejlesztés követelményrendszeréből levezethető lesz.)

A gazdasági társaságokká átalakult állami gazdaságok-, termelőszövetkezetek-, szövetkezeti üzemágak eltérő nagyságúak, tevékenység szerint szinte mindennel foglalkoznak. A gazdasági társaságok egy része korszerű nagyüzem. Ezek tulajdonszerkezettől függően viselkednek, nem mindig kötődnek a településhez, sokszor nem is abban a faluban szolgálják a fejlődést.

A vázlatos, bemutatásból is látható, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek termőterületeinek mindenre kiterjedő (komplex) rendezése többségében meghozta a várt eredményt. **A következő évtizedek birtok(föld)rendezőinek célszerű lesz kiindulási alpnak tekinteni a táblák, tömbök rendezettségi szintjét.** Szigorú kritikai elemzés, újabb paraméterek rendszerbe építése után lehet a meglévőkből kialakítani a fejlesztendő új modellt.

A lassan **körvonalazódó agrárstruktúrában korábbiak szerint továbbra is lesznek nagyobb egységek.** Ezeknél a szerzett tapasztalatok hasznosítása viszonylag egyszerű feladat. A birtokkoncentráció végrehajtása során, a 60–100 hektáros gazdaságok területének kialakításánál is lehet azonban törekedni a „rendezettség” megőrzésére.

4.2. 7.4.2 Agrármodernizáció és támogatottság

A megelőző oldalakon írtak alapján vélhetően az a következtetés is levonható, hogy sikeres 25 évet (1960.–1985.) tudhat maga mögött a magyar mezőgazdaság: Anyagi gyarapodás, szociális biztonság jellemezte a magyar falvakat; a nagyüzem, kisüzem háztáji eredményesen és hatékonyan működött együtt; a területegységre jutó termésmennyiségek megkétszereződtek, a mezőgazdaság exportaktívuma jelentős mértékben járult hozzá a fizetési mérleg egyensúlyban tartásához.

Rendszerbeli gyengeségek, az eltelt évtized útkeresése, többszöri irányváltás és a csatlakozás miatt egyre erőteljesebben jelenik meg a szakirodalomban az **ökoszociális piacgazdasági elvekre épülő többfunkciós agrármodell** megalkotásának igénye. Ennek a főiránynak a tézisszerű összefoglalását adjuk meg Ángyán

(2001.) után az alábbiakban: „Az iparszerű gazdálkodás teljesítette történelmi feladatát. Ez a gazdálkodási rendszer nem a helybelieknek ad munkát, egészséges környezetet és ehető táplálékot, hanem a helyi hagyományokkal és kulturális értékekkel szemben szinte kizárólag a beszállító iparok és az ezeket zömében megtestesítő multinacionális cégek érdekeit szolgálja. Ez a rendszer a természeti és társadalmi környezetet egyaránt veszélyezteti, energetikai és közgazdasági szempontból is irracionális, hosszú távon fenntarthatatlan, termékei rossz minőségűek, kemikáliákkal szennyezettek, táplálkozásfiziológiai értékük rossz, fogyasztásuk komoly humán-egészségügyi problémákhoz vezet, és a fizetőképes piacokon mindezek következtében alig értékesíthetők. A világelelmzési problémákat sem az eddig is intenzíven művelt régiók ipari ráfordításainak további növelésével lehet megoldani. ... E problémák a rendszer logikáján belül maradó technológiai tökéletesítéssel, technikai modernizációval és ipari ráfordítás- növeléssel nem oldhatók meg.

Olyan gazdálkodási stratégia-, rendszer- és szerkezetváltásra volt szükség, amely környezetérzékenységét, terhelhetőségét, termelési adottságait, valamint a mezőgazdálkodás egyéb (környezeti, regionális, foglalkoztatási, szociális, kulturális, stb.) feladatait is figyelembe veszi.”

Az Európai Közös Agrár- és Vidékpolitika (CARPE: Comon Agricultura and Rural Polici for Europe) 1992 óta építi a **termeléspolitikai** pillért kiegészítő **vidékpolitikai**-, a környezeti, társadalmi, regionális, szociális és foglalkoztatási elemekre épülő **pillért**. Támogatások oldaláról **csökkennek** a termelés és nőnek a vidékpolitikai célok megvalósítását szolgáló források. (Mindez tükröződik az Agenda 2000, az EU 2000–2006. közötti időintervallumra szóló költségvetésben. Az EU közös Agrár és Vidékpolitikai keretéből az országban minden felhasznált forinthez három forint közösségi támogatás vonható be. Ennek összege 2006-ban 250 milliárd Ft.)

A későbbiek miatt is érdemes egy válogatást összerakni azért, hogy áttekinthessük a megnevezett időszak agrárpolitikai céljai mennyire rokon vonást mutattak az akkori Közös Piacéval, a későbbi EU-éval (Horn P., 2003.):

- A mezőgazdasági népesség jövedelemszintjének közelítése az ipariéhoz, - ez már megvalósult az 1970-es évek végére, a '80-as évek elejére - a városiéhoz, növelve az alaptevékenységek termelékenységét;
- A versenyképes farmméretek kialakítása, ahol a magas műszaki fejlettségű géprendszerek és technológiák gazdaságosan és eredményesen alkalmazhatók;
- A termelés integrációs kapcsolatrendszere, az egyenként versenyképtelen kisüzemek összefogása és a piaci rendszerbe való bekapcsolásuk;
- A mezőgazdasági nagyüzemek multifunkcionális tevékenysége, mindenek előtt a munkahelyteremtés céljával;
- A vidék népességmegtartó képességének fokozása, a vidéken élők életminőségének javítása (lakásviszonyok és települések infrastruktúrájának fejlesztése, orvosi ellátás, szociális háló erősítése, nyugdíjrendszer);
- Élelmiszerbiztonság javítása (növényvédelem, állat-egészségügy fejlesztése, szakember-ellátottság növelése, áttekinthető adatszolgáltatás);
- Fenntartható mezőgazdasági tevékenység (... talaj tápanyag-utánpótlás, vízrendezés, talajjavítás, erdősítés);
- Nemzetközi kapcsolatok erősítése, humán-erőforrás fejlesztés.

Az uniós tagországoknak a 90-es évektől kötelező a hazai viszonyokhoz igazodó agrárkörnyezeti program koncepciójának és gyakorlatának kialakítása. Olyan programot kellett meghirdetni, amelynek feladata a környezet, a természet védelmét, a táj fenntartását és megőrzését célzó mezőgazdasági termelési módszerek kialakítása és terjesztésének támogatása. Ezért készült el hazánkban is 1999-ben a **földhasználati zónarendszerre építve a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP)**. Megvalósulását kormányhatározat támogatta.

Célprogramjai:

- Agrár-környezetgazdálkodási alprogram;
- Integrált gazdálkodási célprogram;
- Ökológiai gazdasági célprogram;

- Extenzív gyephasznosítási célprogram;
- Vizes élőhely-hasznosítási célprogram;
- Érzékeny Természeti Területek célprogramja;
- Képzési, kutatási-fejlesztési, szaktanácsadási és demonstrációs programok.

Az 1999-es kormányhatározat 2000. 01. 01-el rendelte indítani a programot 6,5 MD költségvetéssel, de ez 2001-ben sem történt meg (Ángyán J., 2001.).

Számottevő előrehaladásról 2003 tavaszán sem tudunk beszámolni. **Az Európai Unió csatlakozás mérlegét összegezzük Tabajdi Cs. (2004-2008) nyomán:**

- Az első másfél év mérlege: ellentmondásos, de nem reménytelen. Egyértelművé váltak hiányosságaink, problémáink, de körvonalazódott a lehetséges kitörés iránya is.
- A csatlakozás az európai piacok telítettsége miatt csak mérsékelt lehetőségeket hozott az export orientált magyar agrárgazdaság számára.

(A magyar felkészülésben mulasztások történtek a kormányzatok hibáiból. A legnagyobb problémát az okozta, hogy a közösségi és a kapcsolódó nemzeti támogatások kifizetése késedelmesen történt meg. Mindez a gazdálkodóknak komoly pénzügyi hátrányt jelentett. A gazdák nagy része csalódott emiatt a csatlakozás első évében.)

- 2004-ben a SAPS-ból az előirányzott 76,3 milliárd forintból csak 10 milliárdot fizettek ki.
- A nemzeti kiegészítésből, a top up-ból a 91 milliárd forintból csak 50 milliárd forintot fizettek ki 2004-ben.
- Egyáltalán nem került sor kifizetésre egyik vidékfejlesztési operatív programban sem (AVOP, NVT).
- A SAPARD előirányzat 80%-át kifizették, de ennek nagy része eredetileg 2000-re előirányzott forrás volt. A SAPARD több éves késésben volt.

(Hiába volt az első uniós évben a támogatás elvileg nagyobb, mint 2003-ban a tényleges kifizetés az első uniós évben csak 71%-át érte el az előző évinek.)

Vontatottan haladt az intervencióra felajánlott gabonakészletek felvásárlása is. A 2004-ben intervencióra felajánlott 4 millió tonna gabona átvétele jórészt az intervenció időszak vége felé történt meg. Emiatt a gazdák csak jelentős késéssel juthattak a termék ellenértékéhez.

A felgyülemlett problémák nyomán a rendszer-változás legnagyobb agrártüntetésére került sor márciusban.)

- Sokszerűen érte a magyar mezőgazdaságot az is, hogy számos versenytársunk jelentős piacbővülést ért el Magyarországon: Lengyelország, Csehország és Szlovákia behozatalát 50%-kal tudta emelni.
- A csatlakozás pozitívuma volt, hogy az agrárium támogatása a korábbiaknál magasabb volt, még ha ez késedelmesen is került kifizetésre.
- Az intervenció rendszer - a beindulás nehézségei, az Európai Bizottság merevsége ellenére - csillapítóan hatott a gabona árának csökkenésére, ez is pozitívum volt.
- Nagyon pozitív, hogy a magyar gazdálkodók többsége képes megfelelni a közösségi szabályozás követelményeinek, igyekszik kihasználni a KAP keretében biztosított lehetőségeket.
- Magas a pályázati aktivitás, s az elkészült pályázatok többsége jó volt.
- Javult a magyar gazdálkodók környezetvédelmi tudatossága.
- Előtérbe került az élelmiszerbiztonság ügye.
- Bizonytalansági tényező jelenleg is a KAP jövője:

miként alakul a közös agrárpolitika (cukorreform, zöldség-gyümölcsreform, szőlő-borreform)

- a 2007-13 közötti költségvetés kérdése, az európai agrárium visszaszorulása, a források elosztásának aránytalansága (a hét év alatt egy gazdálkodóra jutó uniós agrár és vidék-fejlesztési támogatások mértéke a bizottsági elképzelések szerint az EU-15-ök esetében: átlagosan 48 347 euró/fő, míg a 10 új tagállam esetében 14 373 euró/fő, másképpen 2416 euró/hektár a 15-öknél, és 1545 euró/hektár az újaknál)

Horn Péter akadémikus a magyar mezőgazdaság 2003. márciusi helyzetelemzésében az alábbiakat nyilatkozta:

Erősségek:

- Az ország területének kiemelkedően nagy része alkalmas mezőgazdasági hasznosításra, kétharmada kedvező ökológiai és termőhelyi adottságú;
- Az ország agrárgazdaságára a hagyományokból és ökológiai adottságokból adódóan a sokoldalúság jellemző;
- Az ágazatok többségében versenyképes növény- és állatfajták állnak rendelkezésünkre, az alkalmazott eljárások széles választékát művelik;
- A mezőgazdasági környezetterhelés a fejlett nyugat-európai országokhoz képest alacsony, emiatt a fejlesztésnek sokirányú és tág tere nyílhat a fenntartható fejlődés garanciájával;
- A mezőgazdaságban dolgozó felsőfokú végzettségű szakemberek képzettsége jó;
- A mezőgazdasági alapanyag-termeléssel többnyire jól összehangolt a feldolgozóipar, exportpiacokon részesedésünk jelentős;
- A hazai magas szintű élelmiszer-ellátást mezőgazdaságunk úgy tudja biztosítani, hogy exportra is jelentős mennyiséget volt képes minden időszakban megtermelni anélkül, hogy a környezetet túl kellett volna termelni a mezőgazdaság fenntarthatóságát veszélyeztetve;
- Mára az exportpiacok döntően a fejlett - 2/3 részben EU - régiókba helyeződtek át.

Gyengeségek:

- Az agrárgazdaságunk általános fejlettségi színvonala és jövedelemtermelő kapacitása az elmúlt 15 évben újból jelentősen elmaradt a fejlett országokétól;
- **Előnytelenül szétaprózott birtokstruktúra alakult ki;**
- Az agrárgazdaság tőkehiányos, az eszközállomány elhasználódott, az élelmiszeripari üzemek egy része is korszerűsítésre szorul;
- A termelői és feldolgozó szektorra a szétaprózottság jellemző, kevés a versenyképes méretű integráció, szervezett együttműködésen alapuló szövetkezés. A koncentráció világjelenség, a hatékonyság és versenyképesség irányába való elmozdulást jelenti. Dániában a 70-es években több mint 20 000 sertéstelep volt, ma pedig 9 000 –nél kevesebb van;
- A nagyarányú falusi munkanélküliség foglalkoztatói kényszert, jelentős szociális terhet jelent, amely ha közvetve is, de fékezi a versenyképes mezőgazdasági tevékenység kialakítását;

- Az egyéni gazdálkodók többségének hiányos szakmai felkészültsége a korszerű agrárgazdaság ismeretigényéhez képest, ütőképes szaktanácsadási hálózat eddig nem alakult ki.

Az elemzés összefoglalójából kiemelésre érdemes: „Kiszámítható gazdasági és politikai feltételek mellett, komolyan kialakított stratégiával, Magyarország belátható időn belül Európa egyik erős agrárgazdasággal rendelkező országa lesz. Történelmi előzményeink és eredményeink erre garanciát nyújtanak”. Feladataink adottak a harmadik évezred második évtizedében is!

Kiemelések az agrárium 2004-2009 közötti időszakának tárcavezetői értékeléséből (mmg. 2010/1.sz.):

Korábbiak (1.sz.modul) szerint Gráf József az FVM irányítását 2005 májusában vette át.

- Az átvételkor Magyarország a kifizetések tekintetében a 25.-, utolsó volt a tagországok között. Jelenleg kifizető ügynökségünk a harmadik, negyedik helyen áll a gazdákhöz eljutott pénzek, támogatások tekintetében.
- A sertés- és baromfiágazatban a magyar megoldást az EU 2013-ig engedélyezte, amelytől az ágazatokban már nyereség is elérhető. Hazánk a „baromfinál” az állategészségügyi költségeket megtérítheti, állatjóléti támogatást fizethet. Ezekkel gazdaságossá tehető a termelés.
- A bortörvény a magyar igényeknek megfelelően alakult az unióban (ugyanazt nem sikerült elérni a cukorrendtartásnál, a kukorica intervenciónál, tejkvóta emelés...).
- Agrárfejlesztési hitelprogram (25 milliárd forint); agrárforgóeszköz-hitelprogram (15 milliárd forint), gabona-hitelprogram (815 milliárd forint); Tész-hitelprogram (5 milliárd forint) értékben a válsághatások mérséklésére mindent úgy kellett megtenni, hogy csökkent a finanszírozó bankok (MFB, kereskedelmi bankok) finanszírozási hajlama.
- A tárca lehetővé tette, hogy a 2010.évi költségvetés terhére a top-up kötelezettségekből 16 milliárd tejtámogatást kifizessenek. Forrásjavító intézkedés volt a SAPS előlegfizetés is! A kettő együtt több mint 130 milliárddal segítette a gazdák túlélését és a jövőépítést.
- A 33 milliárd nemzeti támogatási rész csökkentése a földalapú top-up-ból a gazdákat érzékenyen érintette, és ezen az sem segített, hogy az európai uniós támogatások 10%-al emelkedtek.
- Igen jelentős az az eredmény, amelyet hazánk a modernizációs versenyben, a hatékonyság emelésében az állategészségügyi helyzet javításában, a gépesítettség színvonalának emelésében elért (2007-2009 között 10 000 kérelemre 80 milliárd forint jutott gépek és technológiai berendezések vásárlására; támogatással 672 telep oldotta meg a korszerűsítést, a trágyatermelést és elhelyezést, a környezetvédelmi problémákat.) További szám adatokkal lehetne igazolni, hogy Magyarország következetes és fokozatos fejlesztéssel igyekszik megfelelni a „kölcsonös megfeleltetés” uniós elvárásainak.
- A gépesítésnél 302 milliárdos beruházás valósult meg 700 milliárd forintos támogatással, amely versenyképességünket növelte.

Az önkényes válogatással bemutatott támogatás-sorból úgy gondoljuk, hogy látszik az átalakulóban lévő magyar mezőgazdaság korszerűsödése, egy modernebb agrárium létrejötte. Előzőekből persze az a következtetés is levonható, hogy az agrártámogatások drasztikus csökkentése ezt a folyamatot lassítaná, számos területen (pénzügyi és jövedelmi- munkaerő igény módosulása, szociális-; regionális hatások, természeti környezetre gyakorolt negatív hatás,...), meggátolná. Európa számára pedig alapvető érték a természeti környezet és az élelmiszer-biztonság. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a tagországokban az eltérő támogatások beépültek a működő piaci mechanizmusokba, a költség-, ár- és jövedelemviszonyokba (Dorgai L –Udovecz G, 2009).

4.3. 7.4.3 Az európai agrármodellről

Nehezen képzelhető el olyan mezőgazdasági modell megalkotása, amelyik valamennyi tagország számára elfogadható lenne. Célazonosság ellenére a célhoz vezető utak nagyon eltérőek. Az útkeresést érdekellentétek, heves viták kísérik. Terjedelmi korlátok miatt sem vállalhatjuk az egyes országok álláspontjainak bemutatását, az osztrák eredmények sorolásával szeretnénk az eddigi magyar útkeresést igazolni, a modell továbbgondolását segíteni.

Szakirodalom alapján, elsősorban az EU Mezőgazdasági Minisztereinek Tanácsa soros elnökét, Wilhelm Molterer (1999.) minisztert idézzük:

„**Az európai modell**, amely az osztrák sikerek titka, megkülönböztet másoktól minket.

Alapértékei ennek a modellnek:

- Szilárd demokrácia és erre épülő demokratikusan legitimitált döntési struktúrák;
- A szociális piacgazdaság koncepciójának ökoszociális piacgazdasági modellé fejlesztése;
- Szociális stabilitás jól kiépített ellátórendszerekkel;
- Magántulajdon, teljesítmény, felelősség, stb.;
- Az ökológiai irányultság kiterjesztése a politika széles területeire;
- Kulturális sokszínűség, mint erősség és nem mint hátrány.

Ebbe az európai modellbe és értékrendszerbe kell, hogy ágyazódjon be az európai mezőgazdálkodás modellje, mely e kontinens történelmére épül, és amelyre kontinensünknek, kultúránknak, tájainknak és társadalmainknak szüksége van.

Az európai agrármodell felfogható úgy is, mint egy politikai, pontosabban társadalompolitikai jövőkép. Egy olyan jövőkép, amely egyáltalán nem csak Európa parasztságának, hanem mindannyiunk számára fontos, mert életünk alapjainak jövőjét határozza meg.

A mezőgazdálkodás európai modelljének dimenziói lehetnek:

- **Többfunkciós** mezőgazdaságot akarunk, azaz olyan mezőgazdaságot, amely minden - élelmiszertermelési, ökológiai-környezeti, valamint regionális, társadalmi - funkcióját betölti, melyeket a társadalom elvár tőle. Ez megkülönböztet bennünket azoktól az egy-dimenziós agrárkoncepcióktól, amelyeknek középpontjában például csak az élelmiszerek termelése áll, és egyéb feladatokat nem vesznek figyelembe;
- **Fenntartható** mezőgazdálkodást akarunk, vagyis olyan mezőgazdaságot, amely tartósan abban a helyzetben van, hogy e többféle funkcióját egyaránt el tudja látni. Egyrészt azáltal képes erre, hogy fenntartható termelési módszereket alkalmaz. Például a vízjogi játékszabályok követésétől egészen az állatvédelmi előírások betartásáig. Másrésztől annak beismerése által, hogy e termelési, gazdálkodási mód nagyobb költségeit kompenzálunk, környezeti valamint társadalmi, regionális teljesítményeit honorálunk kell;
- **Egész területünkre kiterjedő** („területfedő”) mezőgazdaságot akarunk, amely védett vagy hátrányos helyzetű térségeinkben ugyanúgy jelen van, mint agrártermelési régióinkban, de itt ökoszociális feladatai kerülnek előtérbe, mely egy olyan magas hegyvidékekkel borított országban, mint pl. Ausztria létfontosságú;
- Végezetül **versenyképes** mezőgazdaságot akarunk, olyan mezőgazdaságot, amely megállja a helyét a piacokon is. A verseny számunkra azonban tisztességes **versenyt** jelent, vagyis azokat az „ökoszociális játékszabályokat”, amelyeket az európai mezőgazdaság modellje magába foglal és gyakorlata betart, azokat a WTO (World Trade Organisation; Világkereskedelmi Szervetzet) keretei között is rögzíteni kell.

Ausztria soros EU-elnöksége idején a mezőgazdaság-koncepció néhány fontos sarokpontját sikerült rögzítenünk. Ki kell ezek közül emelnünk az EU-tagországok agrárminisztereinek arra vonatkozó megegyezését, hogy a környezeti, ökoszociális, társadalmi, regionális elemeket magába foglaló vidékfejlesztésnek Európa szerte a közös agrárpolitika második pillérévé kell válnia. Ez a megállapodás a közös EU erdősítési programmal együtt új perspektívákat nyitott meg előttünk. Most e perspektívák konkretizálásán dolgozunk, hogy ezeket a jövedelemszerzés és a munkahelyteremtés terén regionális szinten is aprópénzre váltsuk.

Túlélési kérdés a piacgazdaság szociális és ökológiai keretfeltételeinek meghatározása. Ebben a paradigmaváltásban a mezőgazdaság úttörő szerepet játszhat, ha az ökoszociális piacgazdasági modellt következetesen alkalmazza.

Még mindig olyan gazdasági rendszerben élünk, amely rövidtávra orientált. A mezőgazdaság fenntartható gyakorlatával és tapasztalataival megtermékenyítő hatással lehet az egyéb szektorokra is. Különösen az

ökológiailag érzékeny régiókban - ahol a természetbe való beavatkozások hosszú távú hatásai világosan láthatóak és érezhetőek - tanulta meg a mezőgazdaság az alkalmazkodás és a fenntarthatóság jelentőségét. Ausztriában az osztrák gazdaságok 70%-a, a mezőgazdasági területnek pedig 90%-a vesz részt az agrár-környezeti programban (ÖPUL: Österreichisches Program für Umweltgerechte Landwirtschaft, Környezetbarát Mezőgazdálkodás Osztrák Programja). Az EU-átlag e tekintetben 20 %.”

Molterer szerint a vidékfejlesztés, mint új politikai terület az európai mezőgazdaság-fejlesztési stratégia egyik központi eleme. A mezőgazdaság az életképes régiók motorja és az is kell, hogy maradjon. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a mezőgazdaság ökoszociális funkciói lényegesen nagyobb mértékben lesznek honorálhatók. Ez ugyanúgy igaz a környezet, és tájapolási mint térségi, természeti hátrányok kiegyenlítését érintő tevékenységre, vagy foglalkoztatást biztosító szerepére.

Olyan integrált koncepcióról van tehát szó, amely összességében kiegyenlítheti a hátrányokat, munkát ad, hátrányokat minimalizál és a vidéki régiók előnyös oldalait segíti fejleszteni.

Az EU tagországainak, a korlátozás nélküli liberális világkereskedelem küzdőterében, külön-külön is meg kell találni azt a modellt, amelyik a versenyhátrányoktól megmenti a termelőket. Az ökológiai, szociális és fogyasztóvédelmi elvárásokat költségfaktorként el kell ismertetni a termelésben. A nemzeti út ki-, illetve továbbépítésének példája lehet, az „Agrár-Jövő-Ausztria” szerű agrárstratégiai program (Ángyán J. 2001.).

Jószándékkal feltételezhető, hogy Európa elkötelezte magát a többfunkciós mezőgazdaság mellett. A megvalósítás esélyeit azonban számos tényező (tőkeérdekeltségek, élelmiszer-gazdasági szerkezetek, amerikanizálódási folyamatok, stb.) nehezíti. Az egymással szemben álló két irányzat harca minden szinten (termelés, értékesítés, oktatás, kutatás, fejlesztés, stb.) és mindenhol folytatódik. A közeljövő birtokstruktúra korszerűsítése, a tervezés szintjén már elkezdődött a térségi-, kistérségi programok is jól szolgálhatják a helyes modellválasztást, a sajátosan magyar modell megtalálását és megvalósítását. A természetvédelem, a mezőgazdaság és a vidék „hármásának” együttműködését köztudottan növekvő forrásokkal támogatja az EU közös Agrár- és Vidékpolitikája. A mennyiségekhez kötődő kompenzációs kereten csökkenő volumenéből ezzel szemben pedig mindig több jut a második irányzat követőinek.

A többfunkciós agrármodell európai folyamatainak szakaszolt (1960-1975/80; 1975/80-1990;1990-) leírása alapdokumentumainak, intézkedéseinek, rendeleteinek bemutatása több tíz oldalra tehető a vonatkozó szakirodalomban. Az alfejezet zárásaként az osztrák J. Riegler-t idézzük: „Az ökoszociális piacgazdaság központi gondolata az, hogy meg kell változtatni a piac felé irányuló jelzéseket, még pedig az árak és költségek viszonyának átalakításával.” Előny csak azokat a termelési módokat, termékeket illeti meg, amelyek megfelelnek a fenntarthatóság elvének! J. Riegler szerint: Az áraknak tartalmazniuk kell a környezeti költségeket; Az adórendszert ökológizálni kell; Világos terméknnyilatkozatok kellene; Csak a fenntartható jövőt ígérő beruházásokat szabad támogatni! A fenntarthatóság elvét szolgáló további eszközök:

- Tiltani csak ott szabad, ahol a piac erői nem hatnak.
- Széleskörű környezeti tudatosságot kell kialakítani mindenhol (iskola, információs csatornák...)
- A környezetvédelem nemzetközi feladatátá tételére van szükség.
- Be kellene vezetni a „bruttó hazai termék” (GDP) helyett az „ökoszociális termék” (ÖSP) kategóriáját (Ángyán J. – Menyhért Z. szerk., 2004)

Így teljesülhetne a „kartai gondolat”, miszerint a társadalom megfelelő díjazással elismeri a természetgazdálkodás és szociális feladatok teljesítését.

5. 7.5 Összefoglalás

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a modul terjedelmi korlátok határain belül teljesítette vállalását: Megmutatta a magyar mezőgazdaság bruttó termelésének változását 1925-től napjainkig. Benne kimunkálva a Külkereskedelmi mérleg alakulását, az ország export-import aktívumának mozgását a sorsfordító események előtt és után; Igyekezett rámutatni az okokra, de nem vállalt politikai állásfoglalást, a tényeket tárta fel, megfogalmazta a birtokrendezés-, fejlesztés, ezzel összefüggésben az oktatás intézményi feladatait, mindenhol szemléltetve az idevezető utat; Nem maradt ki az összeállításból a , a specializáció sem, noha erre a harmadik évezred második évtizedében nem igen kell gondolnunk; A leírtakat – elméleteket, gyakorlati példákat- a modulkészítők azzal ajánlják, hogy azok az 50-300 hektáros családi gazdaságok tervezésénél és szervezésénél is

jól használható; Kiemelt helyet szántunk az ökoszociális, piacgazdasági elvekre épülő többfunkciós agrármodellnek és a NAKP célprogramjainak; Helyzetelemzéssel vegyítettük a rendszerek megismerését; Támogatáselemzéssel is szolgáltunk az ebben a rendszerben való gondolkodást; Az útkeresést- és megtalálást az osztrák példával szemléltettük és segítettük; A modult azzal bocsájtjuk útjára, hogy a természetvédelem, a mezőgazdaság, és a vidék „hármását” az EU-ban és itthon is növekvő források támogatják majd. Mi a földrendező mérnököket ilyen feladatok elvégzésére készítjük fel, és garantáljuk az oktatásban az általános és szakmai kompetenciák teljesülését.

Önellenőrző kérdések

1. Magyarország agrártermelésének jellemzői 1925-től napjainkig.
2. A XXI. századi agrárgazdaság fontosabb értékmérői.
3. Az export-import arány változásai, stabilitásának lehetséges eszközei.
4. A mezőgazdasági ágazat résztvevőinek hatása az eredményekre.
5. A TÉSZ-ek szerepvállalása az agrárjövő formálásában.
6. Programalkotás és a vidék eltartó képességének növelhetősége.
7. Mutassa be az agrártermelés, a tudomány és a területrendezés kapcsolatrendszerét!
8. A termelési rendszerek milyen hatást gyakoroltak agrárgazdaságunkra? Van-e jövőnk?
9. Termelési körzetek Magyarországon a múltban, jelenben és a jövőben.
10. Mit jelent a többfunkciós agrármodell Európában és Magyarországon?
11. Sorolja fel a NAKP célprogramjait!
12. Milyen hatásfokkal hasznosultak az uniós támogatások agráriumunkban?
13. Fenntarthatóság és ökoszociális piacgazdaság.

6. 7.6 Tárgymutató, fogalomtár

bruttó termelés mértéke

export-import arány

agrártámogatások

agrárgazdasági értékmérők

szövetkezetek, utódszervezetek

mezőgazdasági ágazat résztvevői

vidék, vidékfejlesztés

a vidék eltartó képessége

állami gazdaságok és területváltozások

agrártermelés-tudomány

szakember-képzés

birtokrendezési-, fejlesztési feladatok

termelési rendszerek

termelési körzetek, specializációk

agrárstruktúra

agrármodernizáció

NAKP célprogramok

agrártámogatások, hatások

európai agrármodell: alapértékek és dimenziók

ökoszociális piacgazdaság és fenntarthatóság

Irodalomjegyzék

Szabó Gy.: *Föld- és területrendezés II. Kézirat*, EFE FFFK. Jegyzetsokszorosító Részleg, Szfvár, 1987

Szabó Gy.: *NyME-GEO Jegyzetsokszorosító Részleg*; Szfvár, 2004.

Sárkány Pál (szerk.): *Termelési rendszerek a szántóföldi növénytermesztésben*; Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1975.

Bernát T. – Enyedi Gy.: *A magyar mezőgazdaság területi problémái (Termelési körzetek és területfejlesztés)*; Akadémiai Kiadó, Bp. 1977.

Bernát T. (szerk.): *A magyar mezőgazdaság területi szerkezetének változásai*; Agroinform Kiadóház, Bp. 1997.

Budai-Sántha A.: *Agrárpolitika-vidékpolitika. (A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió)*; Dialóg Campus Kiadó, Bp–Pécs. 2001.

Horn P.: *Agrárgazdaság - EU kitekintéssel; Mindentudás Egyeteme; Előadás; MMg, 2003/11. sz., 2003.*

Ángyán J.: *Mezőgazdaságunk és a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program; A falu, XV. évf. 4. sz.*; Agroinform Kiadóház, Bp. 2000.

Ángyán J.: *Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezet-gazdálkodás*; Agroinform Kiadó, Bp. 2001.

Szabó Gy.: *Földbirtok-politika és területrendezés; OLLO távoktató jegyzet*; SE FFFK, Szfvár 1997

FVM: *A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számokban*; Magyar Mezőgazdaság Kiadó, Bpest, 2009.

Romány P: *Felértékelni az agrárgazdaságot? Gazdálkodás. 53.évf. 2. szám Bpest, 2009.*

Troján Sz. – Tenk A.: *A hazai mezőgazdasági együttműködésekéről a „gazdálkodás” folyóiratban II. Gazdálkodás. 53. évf. 2. szám Bpest, 2009.*

Ángyán J. – Menyhért Z.: *Alkalmazkodó növénytermesztés, környezet- és tájgazdálkodás*; Szaktudás Kiadó Ház; Bpest, 2004.

Szabó Gy.: *A földrendező-képzés jubileumai (30/15 év) és eredményei; GIS OPEN Konferencia kiadvány Szfvár, 2005.*

Tabajdi Cs.: *Szolgáltatás és számvetés 2004-2008*; Magyar Agrár Akadémia; Bpest, 2008.

Dorgai L. – Udovecz G.: *A közvetlen agrártámogatások feltételezett csökkentésének becsült hatásai Magyarországon; Gazdálkodás. 53.évf. 2. szám Bpest, 2009.*

Magyar Mezőgazdaság (mmg) c. hetilap különböző évfolyamának különböző számai.